

**Тошкент давлат
иқтисодиёт университети**

**Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлиги**

**РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ФАКУЛЬТЕТИ
ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ КАФЕДРАСИ**

**Электрон таълимда амалга
оширилаётган изланишлар: назария ва
амалиёт**

РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯСИ

ИЛМИЙ МАҚОЛА ВА ТЕЗИСЛАР ТЎПЛАМИ

2021 йил 26 октябрь

Тошкент – 2021

“Электрон таълимда амалга оширилаётган изланишлар: назария ва амалиёт” мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани илмий мақола ва тезислар тўплами. 2021 йил 26 октябрь. – 310 б. Конференция илмий мақола ва тезислар тўплами ТДИУ расмий сайтида (www.tsue.uz) Google Scholar тизимида боғланган ҳолда эълон қилинади.

Ушбу маърузалар тўплами ўзида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг “2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси”, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 декабрдаги Олий Мажлиси ва халқимизга йўллаган Мурожаатномаси, ҳамда 2019 йил 6 сентябрда “Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармонида белгиланган вазифалар ва олиб борилаётган илмий тадқиқотлар натижаларини амалиётга татбиқ этишга бағишланган илмий таклиф ва амалий тавсияларини мужассам этган.

Анжуман кун тартибига киритилган масалаларнинг ечимидан кўзланган мақсад республикамиз олий таълим тизимининг ютуқ ва камчиликларини муҳокама қилиш асосида уни ислоҳ қилиш йўналишларини белгилаш, халқаро тажрибадан келиб чиқиб, электрон таълим мазмунини сифат жиҳатдан янги bosқичга кўтариш, олий таълим муассасаларини иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларидаги муаммо ва камчиликларни тизимли ўрганиш, таҳлил қилиш ҳамда уларнинг ечими юзасидан инновацион ва технологик гоялар билан фикр алмашиш, ҳамда бу борада профессор-ўқитувчилар ташаббускорлигини ошириш масалаларига жамоатчилик диққатини қаратишдан иборатдир.

Тўпландан қўлланма сифатида профессионал таълим йўналишида таҳсил олаётган бакалавр ва магистратура bosқичидаги иқтисодчи-талабалар, иқтисодиётга йўналтирилган таълим муассасалари педагоглари, тадқиқотчилар, шу соҳада фаолият юритаётган мутахассислар фойдаланишлари мумкин.

Тўплам таҳрир хайъати қарори билан чоп этишга тавсия этилган.

Масъул муҳаррир – т.ф.д., профессор Шарипов К.А.

Таҳрир хайъати:

иқтисодиёт фанлари доктори, профессор Абдурахманова Г.К.
иқтисодиёт фанлари доктори, профессор Эшов М.П.
педагогика фанлари доктори, профессор Ҳакимова М.Ф.
педагогика фанлари номзоди, доцент Файзуллаева Н.С.
педагогика фанлари номзоди, доцент Мамаражабов Ш.Э.

Мазкур тўпламга киритилган мақола ва маъруза тезисларида келтирилган маълумотлар ҳамда статистик маълумотларнинг ҳаққонийлиги учун муаллифлар масъулдирлар.

МУНДАРИЖА

Шарипов К.А.	КИРИШ СЎЗИ	8
Абдурахмонова Г. К.	ТАБРИК СЎЗИ	10
Жумаев Н.Х.	ТАБРИК СЎЗИ	12
Гуломов С.С.	Ўзбекистон Республикасида рақамли иқтисодиётни шакллантириш: хорижий тажриба ва истиқболлар	13
Шин А.В.	Новые формы дошкольного образования в Республике Узбекистан	17
Шарифходжаев У.У.	Масофавий ўқитишга асосланган таълим ва ҳаёт давомида ўқиш тизимини жорий этилишнинг таҳлилий мулоҳазалари	18
Мамадалиева Н.	Янги Ўзбекистонда таълимни рақамлаштириш – рақобатбардош кадрлар тайёрлаш асоси	21
Абдуллаев А..	Таълимни бошқариш ахборот тизими орқали олий таълим тизимида профессор–ўқитувчи ва талабаларнинг фаолиятини баҳолаш	25
Шаймарданов Т.Т.	Малака ошириш курсларида масофавий таълим технологиялардан фойдаланиш истиқболлари	28
Мирсолиева М.	COVID-19 пандемиясининг олий таълим тизимидаги ўқитиш тенденцияларига таъсири: тажриба ва истиқбол йўналишлар	33
Иргашева Д.Я.	Университетнинг рақамли трансформацияси элементлари	36
1-шўъба. ОЛИЙ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА МАЛАКАЛИ МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИ		
Гулямов С.С., Хайитматов У.Т., Джуманиязов Ш.Р.	Сунъий интеллект технологиялари ва унинг электрон таълимдаги роли	40
Ҳакимова М.Ф., Жураев Э.Г.	Талабаларни мустақил таълим орқали касбий компетенциясини такомиллаштириш	46
Файзуллаева Н.С.	Особенности подготовки профессиональных кадров в условиях электронной образовательной среды	49
Акрамова Л. Ю.	Положительные и проблемные аспекты внедрения дистанционного обучения в вузах	51
Абдувахидов А.М.	Цифровая экономика и влияние на образование	53
Касимова С.К. Закирова Д.	Электронное обучение: проблемы, перспективы, задачи	56
Маҳкамова М.Ю.	Профessional таълим муассасаларида мутахассислар тайёрлаш жараёнининг илмий-методик таъминоти	59
Мамаражабов Ш.Э. Халмуратова Ж.Г.	Профessional таълим муассасаларида мутахассислар тайёрлаш жараёнида интегратив кўникмаларини шакллантириш технологияси асосида ўқитиш омиллари, усул ва воситалари	66
Тўрабеков Ф.С.	Профessional таълимда замонавий дидактик	70

	воситаларини қўллашнинг ўзига хос хусусиятлари	
Максумова М. Ш.	Бўлажак иқтисодчи мутахассисларни тайёрлашдаги дастурий -методик таъминотнинг фундаментал асослари	73
Ўсаров Ж.Э., Усманиев Ҳ.О.	Ўқувчиларда синфдан ташқари ишларни ташкил этиш ва бошқариш	75
Мамаражабов Ш.Э. Шарипов Б.Д.	Профессионал таълим тизимида хориж тажрибасидан фойдаланишнинг имкониятлари	77
Каюмова М.Ш.	Профессионал таълим муассасалари мутахассисларини тайёрлаш жараёнида электрон ўқув адабиётларини яратиш	81
Сулаймонова Д. В. Кулдашева Ф. К.	Ахборот-коммуникация технологияларидан таълим жараёнида фойдаланиш	83
Хакимова Х. Х.	Конкуренция и стратегия в высшем образовании: управление сложностью и неопределенностью	86
Очилов А. О. Сафаров Ш.С.	Олий таълим муассасаларида таълим сифатини оширишда пандемиянинг таъсири	89
Узокова Г. С.	Бўлажак мутахассисларни касбий тайёрлашда кредит-модуль технологияларини такомиллаштириш	91
Асқарова М.Т. Жамолов Ж.Ж.	Ўзбекистоннинг иқтисодий интеграция жараёнидаги иштирокининг долзарб масалалари	94
Абдуллаев М. К. Абдуллаева Г.С.	Таълим жараёнига сунъий интеллект технологияларини қўллаш	99
Шоюсупова Н.Т.	Аспекты формирования государственной политики в сфере занятости	102
Ходжиев М. Т. Рахимов Б.Х. Турдиева Р. К.	Формирование информационной культуры у будущих специалистов в высших образовательных учреждениях	109
Ҳамидов Ж.А.	Профессионал таълим ўқитувчисини тайёрлаш муаммолари ва унинг касбий тайёргарлигига қўйилган талаблар	112
2-шўъба. АХБОРОТЛАШТИРИЛГАН ТАЪЛИМ МУҲИТИДА БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАРНИ КАСБИЙ ФАОЛИЯТГА ТАЙЁРЛАШНИНГ ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИ ЖАЛБ ЭТИШ		
Хакимова М.Ф. Азизова М.	Бўлажак иқтисодчи мутахассисларни касбий инновацион фаолиятга тайёрлаш имкониятлари	116
Химматалиев Д.О., Абдиева Э.	Умумтаълим мактабларини бошқаришга инновацион ёндашув	119
Лутфуллаева Н.Х., Иргашева Г.	Yosh mutaxassislarni kasbiy innovatsion faoliyatga tayorlashda muammoli o'qitish texnologiyasidan foydalanish samaradorligi	121
Эргашева Д.Д.	Цифровая образовательная среда как фактор профессионального развития педагога	125
Маамаражабов Ш.Э	Кредит модул тизими шароитида электрон таълимни ташкил этиш	127
Халмуратова Ж.Г.	Таълим жараёнида модулли таълим технологияси -фанлараро алоқадорликни жадаллаштиришнинг истикболли йўналиши	130
Мамажанов И.Г. Бегматов Д.	Иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида бўлажак иқтисодчи мутахассисларни инновацион фаолиятга тайёрлашнинг долзарб муаммолари	133
Очилова Г.О., Азизова М.	Ахборотлаштирилган таълим муҳитида педагогик касбий инновацион фаолиятни такомиллаштириш йўналишлари	136
Азимов Д. Т.,	Таълим назараяси ва амалиётининг замонавий муаммолари	138

Норбоева Н. Э.		
Акбарова С. Ш.	“Профессионал таълим” йўналиши талабаларида креативликни шакллантиришнинг аҳамияти	140
Жуманова Ф.У., Эшимбетова Д.У.	Янги Ўзбекистонда умумтаълим мактабларида тарбиявий ишларни ташкил этиш ва бошқариш	143
Мусаханова Г.М.	“КЕЙС-СТАДИ” технологияси талабаларнинг мустақил таълим жараёнида ташкилотчилик қобилиятини ривожлантирувчи инновацион метод сифатида	146
Кулдашева Ф.К. Сулаймонова Ди. В.	Рақамли технологияларни бугунги таълим жараёнида тутган ўрни	148
Қодиров И. Д. Тиловбердиев Ш. М.	Инклюзив таълим ва унинг мазмун моҳияти	150
Латипов А. Р.	Инновационная деятельность преподавателей в системе высшего образования	152
Равшанов Ж. Ф. Қаршибоев Ш. Т.	Умумтаълим мактабларида таълим-тарбия жараёнини ташкил этишга кластерли ёндашув	155
Саидакбаров Х.А.	Профессионал таълимда талабаларнинг иқтисодий билимларини шакллантиришда инновацион жараён ва рақамли иқтисодиёт истикболлари	157
Сапаев У. А.	Талабаларни инновацион фаолият маданиятини шакллантиришда янги таълим технологияларини яратиш ва қўллаш	160
Ходжакулова Д.И. Кенжаев А.	Мутахассис кадрларда маънавий – касбий сифатларни шакллантириш	162
Абдуллаева Г.С.	Малакали мутахассислар томонидан қўлланадиган таълим технологиялар мазмуни	164
Мухитдинов О.Х.	Олий таълим муассасаларида электрон таълим платформасидан фойдаланиш усуллари	166
Джуманиязов Ш.Р. Балтаев Р.Дж., Максудов М.М.	Методологические основы исследования человеческого потенциала в условиях рыночной экономики	167
Рахимова М.Д.	Олий таълим тизимида қўлланиладиган масофавий таълим моделлари	170
Мадиярова М.	Олий таълим муассасаси талабаларида касбий ижодкорликни шакллантириш	172
Очилова Г.О. Тожибоева Н.	Бўлажак педагоглар инновацион фаолиятини шакллантиришда ахборот технологияларининг ўрни	174
Мирлиева Д.Т.	Подготовка квалифицированных педагогических кадров за рубежом	176
Махмудова Ф.	Ўқитувчиларни инновацион технологияларни татбиқ этишга тайёрлашнинг диагностик тизими	179
Орипова Ф. М.	Педагогика олий таълим муассасалари талабаларининг интеллектуал ва ижодий қобилиятларини ривожлантириш	181
Садуллаев Т.Х.	Мамлакатнинг инклюзив ривожланиш индекси	183
Юлдашева Ш.	Особенности профессиональной подготовки педагогов в разных странах	187
Бурхиев О.Б.	Значимость взаимодействия педагога с информационной средой	190

3-шўъба. УНИВЕРСИТЕТЛАРНИ РАҚАМЛАШТИРИШДА ПРОФЕССОР-ЎҚИТУВЧИЛАР ВА ТАЛАБАЛАР ФАОЛИЯТИНИ БАҲОЛАШНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТИЗИМИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ		
Хакимова М.Ф., Умарова М.С., Садриддинова Д.Ш	Иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида бўлажак иқтисодчи мутахассисларда бошқарув малакаларини шакллантириш	194
Очилова Г.	Олий таълимни рақамлатиришда талабалар билимини компьютер технологиялари орқали назорат қилишнинг асосий воситалари	197
Лутфуллаева Н.Х., Эргашева Г.	Талабалар фаолиятини баҳолашда таҳлилий фикрлаш қобилиятининг психологик моҳияти	200
Мусаханова Г.М.	Мустақил таълим жараёнида таълим олувчиларнинг ташкилотчилик қобилиятларини инновацион технологиялар асосида ривожлантириш	203
Алимова Д.Д.	Банк хизматлари бозорида замонавий маркетинг фаолиятини ривожлантириш	206
Боймуратова З.	Оилада болалар тарбиясида миллий ва умуминсоний кадрларнинг ўрни	209
Зарипова М.Д.	Юқори малакали кадрлар тайёрлаш сифатини баҳолашнинг такомиллаштирилган механизми	213
Маматкулова М.М.	Талабалар маънавий дунёқараши ва рақобатбардош кадрлар	218
Нурумбекова Я.	Бўлажак ўқитувчиларни тарбиявий фаолиятга тайёргарлиги	220
Фахриддинов Ё.	Бўлажак педагогларни касбий фаолиятга тайёргарлигида педагогик диагностиканинг ўрни	224
Пулатова З. А.	Инглиз тилини ўқитиш жараёнида бўлажак иқтисодчи мутахассисларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш	226
Турсунов М.А.	Мухандисларда мустақил таълим кўникмасини шакллантириш омиллари	228
Турсунова У.А.	Бўлажак иқтисодчиларда инглиз тилини ўргатиш жараёнида мулоқот компетентлигини ривожлантириш	231
Салихова Г.М	Оилада ногиронлиги бўлган фарзандларнинг ота-оналарига инклюзив таълимнинг татбиқ этиш самарадорлиги	233
Бадалова З.	Чорвачилик ва ветеринария соҳасида малакали кадрларни тайёрлашда инглиз тили фанининг замонавий методлари	235
Нурматова К.А.	Таълим жараёнидаги инновацион технологиялар моҳияти	237
Касимова Машхура Баходировна	Хорижий тилларни ўқитишда инновацион таълим тизимидан фойдаланиш	239
Раҳимова М.Д.	Малакали мутахассисларни тайёрлашда масофавий таълим эволюцияси	241
Умарова М.С.	Таълим тизимида ўқув услубий мажмуалар, ўқув қўлланмалар ва дарсликлар бўйича муаммолар	242
Тажиева З.К	Дарс самарадорлигининг ошишида мультимедиа воситаларининг ўрни	245
Каримова Ф.Х.	Талабаларнинг дидактик компетенциясини такомиллаштиришда мустақил ишларнинг ўрни	246
Каримова З.М.	Дарс жараёнида электрон таълимни ривожлантириш аҳамияти	248

Садуллаева Б. С.	Роль активных методов обучения в изучении иностранных языков	250
Суюнов И.Э.	Ҳарбий таълим фанларини ўқитишда масофавий таълимнинг ўрни	252
Сувонкулов Ҳ.Т.	Формирование и усовершенствование информационной компетентности у будущих учителей в процессе непрерывного образования	255
Тожибоева Н.	Олий таълим тизимида малакали мутахассисларни тайёрлашда электрон таълимни ривожлантириш	257
Нурматова Д.	Таълимни ривожлантиришда инновацион технологияларнинг аҳамияти	259
Жалолова М.	Темир йул транспортининг юк ва йўловчилар ташиш хизматлари бозорини ривожлантириш	261
Мусаханова Г.М. Икрамова М.	Таълим жараёнининг самарадорлигини оширишда ўқувчиларнинг индивидуал хусусиятларини ҳисобга олиш	266

топишда ёрдам бериши, ҳамда гоё лойиҳасини яратганларни руҳан рағбатлантириш орқали қўллаб-қувватлаши лозим. Педагогнинг талабалар бераётган креатив гоёларига нисбатан тўғри муносабати уларнинг мумкин бўлган ва мумкин бўлмаган шартларни англашида муҳим аҳамиятга эга. Мазкур элементларнинг барчаси таълим жараёнининг муҳим қисми бўлиб, талабалар муваффақиятини таъминлайди ва келажакда ўз касбини моҳир устаси бўлиб етишиб чиқишига замин бўлади.

Олий таълим муассасаларида педагоглар талабаларда креатив компетенцияларини шакллантириш ва ривожлантиришда уларнинг жамоа бўлиб, кичик ёки катта гуруҳларда ишлашлари учун зарур шарт шароитни яратиб бера олишлари зарур. Ноанъанавий ўқув машғулотларини ташкиллаштириб, катта ва кичик гуруҳларда ишлаш жараёнида билдирилган ҳар қандай фикрни креатив жиҳатдан ривожлантириш имкониятини юзага келтириши мумкин. Бундай ўқув машғулотларни ташкил қилишда аввало педагогнинг ўзи креатив компетенцияга эга бўлмоғи мақсадга мувофиқдир.

Бўлажак иқтисодчи педагогларда ижодкорликни шакллантиришнинг муҳим педагогик шарти уни мустақил ишлаш ва ижодий фикрлашга йўналтиришдан иборат [4]. Ижодкорликни шакллантиришда интерфаол ўқитиш билиш фаолиятини ташкил этишнинг махсус шакли эканлигини эътироф этиш мумкин. Ўқув жараёни шундай тарзда амалга оширилганда барча талабалар билиш жараёнига тўлақонли тарзда жалб этиладилар, ҳамда талабалар бажарадиган топшириқлари бўйича маълумотлари, фикрларини таҳлил қилиш имкониятига эга бўладилар.

Юқорида келтирилганлар асосида шунини айтишимиз мумкинки, олий таълим муассасаларида ўқув материалларини муаммоли тарзда ўрганиш талабаларнинг таълим олишдаги фаоллигини оширади, мустақил ишлашга ва креатив фикрлашга ўргатади. Креатив фикрлаш бўлажак иқтисодчилар фаолиятида янада муҳим ўрин тутган ҳолда, энг мураккаб ва қийин вазиятлардан чиқиш учун ноодатий, бироқ самарали қарорлар қабул қилишда аҳамиятлидир.

Фотима Ураловна Жуманова,
педагогика фанлари номзоди, доцент,
Диёра Умар қизи Эшимбетова,
“Педагогика” факультети талабаси

Тошкент вилояти Чирчиқ давлат педагогика институти

ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОНДА УМУМТАЪЛИМ МАКТАБЛАРИДА ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШ

Давлатимиз раҳбари президентлик фаолиятининг дастлабки кунларидан бошлаб юртимизда инновацион ва креатив фикрлайдиган замонавий кадрлар тайёрлаш, ёшларни ватанпарварлик руҳида, юксак маънавият эгалари этиб тарбиялаш, шу мақсадда таълим тизимини такомиллаштириш масалаларига

алоҳида эътибор қаратиб келмоқда. Ҳақиқатан ҳам, жаҳондаги ривожланган давлатлар тарихига назар ташлайдиган бўлсак, уларда жамият ҳаётини ўзгартиришга қаратилган ислохотлар аввало таълим тизимидан, богча, мактаб, тарбия масаласидан бошланганини кўрамиз. Чунки мактабни ўзгартирмасдан туриб, одамни, жамиятни ўзгартириб бўлмайди. Таълим ва тарбиянинг асоси, пойдевори бу – мактаб. Мактабни мактаб қиладиган куч эса ўқитувчилардир.

Маълумки, мураккаб ўтиш йилларида мактаблардаги маънавий-маърифий муҳит, ўқитувчи касбининг обрўи, нуфузи пасайиб кетгани, янги давр педагоглари тарбиялаш, педагогика фанини ривожлантириш, инновацион таълим технологияларини жорий этишга етарли эътибор берилмагани соҳада бир қатор жиддий муаммоларни келтириб чиқарди. Кейинги йилларда ана шу муаммоларни самарали ҳал этиш, кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш бўйича мамлакатимизда улкан ишлар амалга оширилмоқда. Президентимиз томонидан халқ таълими тизимига оид 6 та фармон ва қарор, Вазирлар Маҳкамасининг 21 та қарори қабул қилиниб, бу соҳадаги ислохотларнинг ҳуқуқий-меъёрий асослари мустаҳкамланди. Таълим муассаса фаолиятининг самарадорлиги унинг ҳар бир бўғинларининг бошқарувига тизимли ёндашувни мавжудлиги билан белгиланади. Таълим муассасанинг истикболини кўра билиш, педагогик жамоанинг ижодий қобилиятларини ҳисобга олган ҳолда режалаштириш муҳим аҳамиятга эга. Умумтаълим мактабларида методик фаолиятнинг бир нечта шакллари мавжуд. Иш жараёнида шакллардан қай бирини танлаш педагогик жамоанинг савияси, педагог ва мактаб раҳбарларининг малакасини даражасига боглиқдир. Шу қаторда айтиб ўтишимиз керакки мустақил Ўзбекистоннинг ақлан баркамол, маънан соглом ёшларини, бўлажак ватанпарварларни тарбиялаш педагог, психолог ҳамда тарбиячилар зиммасига тушади. Ўқувчилардаги психологик хусусиятлар, ривожланишида ўзига хос томонлар, улар ўртасида салбий одатларни олдини олиш ва бошқа масалалар доирасида умумтаълим мактаблари амалиётчи психологлари томонидан қатор тадбирлар, яъни психотренинг ва психокоррекцион ишлар олиб борилади. Мактабларда болаларга нисбатан баъзан “тарбияси қийин бола” жумласи ишлатилади. Асосан тарбияси қийин болалар деганда кўп ҳолатларда вояга етмаганлар билан ишлаш назоратчилари рўйхатида ҳисобга олинган, гиёҳвандлик ва спиртли ичимлик ичишга, безорилик ва ўғрилиққа мойил ўқувчилар назарда тутилади. Кузатишлардан маълум бўлишича, тарбияси қийин болалар тарбия жараёнида педагогик таъсирларга қаршилиқ кўрсатади, уларнинг ҳулкида ўзини биз ҳоҳлагандай тутмаслик ҳолатлари кузатилади.

Тарбияси қийин болалар келиб чиқишининг асосий сабабларидан бири уларда ўқишга нисбатан салбий муносабатнинг пайдо бўлишидир. Одатда бундай муносабатнинг пайдо бўлишига бошқа сабаблар ҳам таъсир кўрсатиши мумкин. Жумладан ўқув фаолияти усули, малакалари тўла таркиб топмаганлиги сабабли нисбий билим олиш билан қаноат ҳосил қилиш, ўзлаштириш қобилиятининг суст ривожланганлиги, муайян вазиятларда ҳукм ва ҳулоса чиқаришда қийинчиликка дуч келиш, ўқитувчилар томонидан ўқувчига объектив баҳо берилмаслиги, ўқитувчи томонидан боланинг индивидуал-

психологик ва интеллектуал имкониятига етарлича эътибор берилмаслиги, ўқитиш савиясининг пастлиги, дарсларнинг қизиқарсиз ўтилиши, ўқувчининг синф жамоаси билан яхши алоқада бўлмаслиги ва бошқалар. Ўқувчи билан жамоа фикрининг мос келмаслиги унинг жамоа ичида ўз ўрнини борган сари йўқотиб боришига сабаб бўлади. Жамоа аъзолари бундай ўқувчининг қарашларини вақти-вақти билан ҳисобга олишлари яхши натижа бериши мумкин. Ўқувчининг фикр ва қизиқишларини жамоанинг қўллаб қувватламаслиги ёки бепарволиги уни қонунбузарликка ундайди ва гиёҳвандлик каби салбий ҳолатларнинг келиб чиқиши учун имконият яратади. Натижада бола учун келажак режаларининг поймол бўлиш хавфи тугилиб, ўқишдан ва жамоадан юз ўгирган ўсмир ўз келажagini, орзу-умидларини мактаб ва тенгдошлари фаолиятига боғлашдан кўра, янги “дўстлари” билан алоқа қилишни афзал кўради ва бошқа кишилардан нажот излайди. Бунинг натижасида ўсмир носоглом ҳуққли болалар тўдасига тушиб қолади ва улар ҳуққ-атвориға хос бўлган характерға эға бўлади. Бундан ташқари, оилавий шароитнинг салбий таъсири ҳам тарбияси огир ўсмирларнинг келиб чиқишиға сабаб бўлади. Айрим оилаларда бола учун зарурий имкониятлар мавжуд эмаслиги сабабли бола ноҳуш ҳолат билан ёлғиз кураш олиб бориш кечинмалари билан яшайди. Ўсмир дунёсида оилавий шароитға нисбатан пайдо бўлган норозилик ҳисси кундан кун авж олиб, ички кўзғолонға айланиб боради. Бундан ташқари, ота-она ўртасидаги муносабатларнинг носогломлиги, баъзи ота-оналарнинг спиртли ичимликларға ружу қўйишлари ҳам боланинг руҳий дунёсига таъсир кўрсатади.

Демак-ки, ўқувчи шахсини индивидуал психологик хусусиятларини ҳар томонлама мукамал таҳлил қилиш уларни ўқитиш ва тарбиялаш самарадорлигининг муҳим шартларидан биридир. Тарбиянинг салбий омиллар ва шароитлари энг ёқимсиз тарзда, умуман ўсиб келаётган шахсининг, аввало, унинг бутун ахлоқий-иродавий хусусиятларининг шаклланишиға таъсир этади. Ўқувчининг ахлоқий ривожланиши асосан унинг теvarак-атрофдаги кишиларға ва атрофдагиларнинг унга бўлган ўзаро муносабати ва ўзаро таъсир хусусиятлари билан боғлиқ экан, ўқитувчилардан педагогик жиҳатдан ўз ҳолиға ташлаб қўйилган ва тарбияси қийин, ҳуқуқбузарлик ва гиёҳвандликка мойиллиги бор, ўзлаштириши паст бўлган ўқувчиларнинг ўзига хос психологик хусусиятларини билишлари, амалиётчи психологлардан эса мавжуд ҳолатларнинг олдини олиш ва баратараф этиш усулларидан самарали фойдаланишлари талаб этилади.